

Dr MIHAÏLO ACIMOVIC
vanredni profesor

PSIHOPATOLOŠKE I BIOLOŠKE TEORIJE U NOVIJOJ KRIMINOLOGIJI

1. Uvodne napomene

Pojedini pravci kriminalne psihologije posmatraju zločinca kao normalnog čoveka, sličnog svim drugim ljudima. Izvesni drugi pravci, međutim, polaze od toga da je kriminalitet izraz nekih pojedinčevih nenormalnosti ili posebnih bioloških osobina. Dok biološki pravac traži vezu između kriminaliteta i bioloških karakteristika, o čemu ćemo nešto kasnije detaljno govoriti, psihopatološki pravac objašnjava nastanak kriminaliteta psihičkom nenormalnošću, odnosno, kao šta kaže njegov naziv, patologijom psihe.

Problem normalnosti svojevremeno je u vezi sa ovakvim shvatnjima privukao pažnju psihijatara, kriminologa i drugih naučnika. O njemu se dosta diskutovalo i pojam normalnog različito je određivan. Postoji negativna definicija, koja je relativno precizna, a prema kojoj je normalan onaj čovek, onaj prestupnik, koji nije psihotičar, neurotičar, psihopata ili mentalno defektan.¹⁾ Navodi se i da je normalnost sposobnost prilagođavanja ponašanja standardima većine. Manhajm kaže da normalnost može da bude operaciono definisana kao stanje duha gde nikakvi specijalni napor, nikakve izuzetne mere psihijatrijske prirode nisu potrebne sa strane krivičnog prava i kaznenog sistema radi zadovoljavajućeg postupanja sa slučajem.²⁾ Prema Jevtiću, normalan čovek je »duševno prosečan čovek kod koga se ne mogu utvrditi trajnija psihopatološka stanja odnosno procesi, i koji se i subjektivno oseća psihički zdrav«³⁾ Setimo se ovde i Dirkemovih shvatanja po kojima je sam kriminalitet »normalan«, pošto je sasvim nemogućno društvo koje bi bilo oslobođeno njega. Ali »iz toga što je kriminalitet pojava normalne sociologije ne proizilazi da je prestupnik normalna jedinka u biološkom i psihološkom pogledu«, kaže Dirkem. Tako bi kriminalitet bio integralni deo svakog zdravog društva.⁴⁾

O geniju se takođe raspravljalo u literaturi, jer i to je jedan oblik odstupanja od normalnosti. Genijalnost je Krečmer definisao

¹⁾ Dr Milan Milutinović: Kriminologija, str. 364, Prosveta — Zbirke propisa. Beograd 1969. (480).

²⁾ Hermann Mannheim: Comparative Criminology, Vol. I, str. 285, Routledge & Kegan Paul, London 1970. (415+XIX).

³⁾ Dr Dušan Jevtić: Sudska psihopatologija, str. 6, Medicinska knjiga, Beograd—Zagreb 1966 (552).

⁴⁾ Emil Dirkem: Pravila sociološke metode, str. 70, Savremena škola, Beograd 1963 (128).

kao »sposobnost stvaranja specijalnih vrednosti koje nose lični otisak... novih ideja i formi izražavanja i proizvodnje faktora kojima počinju nove istorijske epohе«. Zbog navodne bliskosti genija i ludila i zbog verovanja da su genijalni ljudi obično antisocijalni ili bar suviše individualisti i nekonvencionalni, te nisu u stanju da se podvrgnu pravilima društva, odnos genija i zločina privlačio je duže vreme pažnju kriminologa. Izlažući ovaj problem, Manhajm kaže da je procenat prestupa među genijima veći nego među običnom populacijom.⁵⁾

Veza mentalnih devijacija sa kriminalitetom bila je i ostala značajna i interesantna za proučavanje u kriminologiji. Čak se, prema Milutinovićevim rečima, u savremenoj literaturi nailazi na doebu kriminaliteta na socijalni i patološki. Socijalni vrše psihički normalna lica, a patološki kriminalitet vrše nenormalni ljudi, tj. »ona lica čije se ponašanje razlikuje od ponašanja ogromne većine u društvu«. Ali pošto se između normalne psihologije i psihopatologije ne može povući jasna granica i pošto postoji granično područje puno neodređenosti i prelivanja, ističe se i treća kategorija ljudi, koji su između duševno bolesnih i zdravih lica.⁶⁾ Određivanje međuzavisnosti između kriminaliteta i duševnih bolesti, kao i drugih duševnih nenormalnosti, nailazilo je na dosta velike teškoće i obično se svodilo na povremene pokušaje određivanja broja izvršilaca krivičnih dela među psihički nenormalnim licima ili broja psihički nenormalnih lica među izvršiocima krivičnih dela.

Teškoće određivanja broja izvršilaca krivičnih dela među psihički nenormalnim licima postojale su uglavnom stoga što nam je psihički život duševno nenormalnih ljudi još uvek dosta neobjasniv, a tačnost u postavljanju dijagnoze i mogućnosti lečenja rapidno su se menjale tokom proteklih decenija. Protiv mnogih duševno bolesnih lica ne vodi se krivični postupak, te ona i ne bivaju evidentirana. Ne postoje precizni podaci o procentu raznih duševno devijantnih lica među celokupnom populacijom. H. Kaufman daje podatke prema kojima (izuzimajući ubistva) kod shizofreničara nije konstatovan povećan kriminalitet. No bilo je i rezultata po kojima je među 1000 shizofreničara nađeno 28% izvršilaca krivičnih dela. Ona citira Hurvica koji je došao do zaključka da je kriminalno opterećenje shizofreničara malo, jer teški slučajevi najčešće bivaju blagovremeno hospitalizirani, a manično-depresivni već zbog svoje bolesti ne ispoljavaju neke naročite sklonosti ka kriminalitetu.⁷⁾

Što se tiče udela duševno nenormalnih među zločincima, H. Kaufman iznosi rezultate izvesnog broja ranijih istraživanja i dolazi do zaključka da kvantitativna pitanja odnosa psihoze i kriminaliteta još uvek nisu razjašnjena. U mnogim krivičnim postupcima psihiatrijski veštaci ne bivaju pozivani. U institucijama za izvršenje krivičnih sankcija ponekad se tek naknadno razvijaju duševne bolesti, ili se kao psihoze posmatraju poremećaji koji to nisu, a nazvani su zatvorske psihoze. Ipak većina istraživanja ukazuje da je udeo shizofre-

⁵⁾ Mannheim: Comparative Criminology, str. 285.

⁶⁾ Milutinović: Kriminologija, str. 364.

⁷⁾ Hilde Kaufmann: Kriminologie I, str. 151, Kohlhammer, Stuttgart 1971. (272).

ničara veoma visok među ubicama (prema Exner-u 1—2%, prema Cressey-u 1—5%, prema Šipkovenskom od 44 ubice koje je pregledao na klinici bilo je 17 duševno bolesnih a od njih 15 shizofrenije, prema Wetzel-u od 119 masovnih ubica 82 su bila duševno bolesna a od njih trećina shizofreničari; Bleuler na primer smatra da je našao »enormno visok« procenat shizofreničara među ubicama.⁸⁾ Kod nas je takođe Dr Krstić utvrdio da su ubistva koja vrše shizofreni bolesnici »uslovljena i psihopatološkim sadržajima, uz faktore i uslove socijalne sredine i individualnosti ličnosti bolesnika sa svojom bio-psihološkom strukturom«.⁹⁾ No svakako da još ostaje da se prikupe precizniji podaci o udelu drugih duševno nenormalnih lica među prestupnicima, te da se makan i delimično otkloni postojeća nejasnoća.

Raspoloživi opisi pojedinih duševnih bolesti i drugih devijacija i obavljeni istraživanja omogućavaju da se dođe do izvesnih zaključaka o vezi psihičkih nenormalnosti sa kriminalitetom, te da se u tom pravcu nastavi sa istraživanjima. Iako, izuzimajući shizofreniju, nema mnogo slučajeva gde su duševna oboljenja dovela do zločina, ipak (kao što je to sažeto prikazao Manhajm) priroda nekih oboljenja je takva da su ona ponekad u vezi sa kriminalnim ponašanjem obolelih.

Razne forme duševnih oboljenja obično se dele na one koje su organskog porekla i one koje su funkcionalne tj. ne proističu ni iz kakve fizičke bolesti.

Među organiskim psihozama pomenimo sasvim kratko progresivnu paralizu, koja se karakteriše »progresivnim unazađivanjem« celokupne ličnosti,¹⁰⁾ i kod koje se u početnim stupnjevima bolesti vrše krađe, prevare, falsifikati, sa zaprepašćujućom otvorenenošću i neopreznošću, a u kasnijim stupnjevima bolesnik obično biva smešten u bolnicu. Traumatske psihoze, koje nastaju usled povreda mozga, mogu da proizvedu duboke promene ličnosti koje vode u kriminalitet ili skitničenje i mogu da učine povređenog posebno osjetljivim na alkohol. Ta lica se lako uzbuđuju i mogu biti skloni nasilničkim deliktim. Kod senilne demencije dolazi do slabljenja fizičkih i mentalnih sposobnosti, do emocionalnih poremećaja i do gubitka kontrole nad seksualnim prohlevima, do povećanog sumnjičenja drugih ljudi, što sve može dovesti do nasilničkih, seksualnih i drugih delikata. Kod porođajne psihoze, koja se javlja kod majki za vreme i posle trudnoće, pojavljuje se stanje krajnje anksioznosti, do koga dolazi na primer usled rođenja vanbračnog deteta ili usled materijalnih nepričika spojenih sa fizičkim zamorom, te to može izazvati »ubistvo deteta pri porođaju« (čl. 138 KZ), a eventualno i krađe i druge delikte. Epilepsija (padavica) je psihозa koja nije dovoljno određena, iako je jedna od najpoznatijih. U kriminologiji je na epilepsiju skrenuo pažnju još Lombrozo, ali joj je on preuveličao važnost. Smatra se da su epileptičari skloni naglim izlivima naizgled nemotivisanog nasilja, kao

⁸⁾ Kaufmann: *Kriminologie I*, str. 154.

⁹⁾ Dr Božidar Krstić: *Socijalne i psihopatološke karakteristike shizofrenih ubica*, str. 226, JRKKP br. 2/74 (271—198).

¹⁰⁾ Mannheim: *Comparative Criminology*, str. 244.

i razvijanju anti-socijalnih stavova. Zločine vrše najčešće u epileptičkim stanjima delirijuma, nesvesti ili epileptičarskog gneva ili u post-epileptičkom automatizmu.¹¹⁾

U organske psihoze svrstavaju se i psihoze trovanjem, od kojih treba posebno spomenuti alkoholne poremećaje. Veza alkoholizma i kriminaliteta potvrđena je istraživanjima. Ona nam pokazuju da alkoholizam (iako retko vodi u psihozu) utiče na pojavu ubistava, telesnih povreda, razbojništva, uvreda, kleveta, maltretiranja članova porodice i naročito dece, silovanja, krivičnih dela protiv imovine i saobraćajnih nezgoda. Akutne pijanice naročito vrše napadačke delikte i krivična dela koja karakteriše surovost, dok lica u pripitom stanju često vrše razna nehatna krivična dela.¹²⁾ Alkoholizam i kriminalitet vrše uzajamni uticaj, te alkoholizam pretstavlja uzrok određenih oblika kriminalnih akata i recidivizma, ali i kriminalitet povratno deluje na širenje alkoholizma.¹³⁾

Kao najvažnije funkcionalne psihoze smatraju se paranoja, manično-depresivna psihoza i shizofrenija.

Paranoja je duševna bolest u kojoj se naročito ističe logički izgrađen sistem sumanutih ideja koje dominiraju bolesnikovim umnim sposobnostima, njegovim emocionalno-efektivnim življenjem i njegovom delatnošću.¹⁴⁾ Veza ove bolesti sa kriminalitetom postoji. Paranojk na primer može da uobrazi da mu je neko neprijatelj, te da treba u samoodbrani ga ubije, ili da mu je zbog bede ovoga sveta religiozna dužnost da pobije celu porodicu. On može ispoljavati i krajnje svađalaštvo ili se odlikovati bolesnom ljubomorom.

Manično-depresivna psihoza karakteriše se promenama emocionalno-efektivnog života obolelog, kod koga se smenjuju stanja veselo-euforičnog raspoloženja sa stanjima žalosno-depresivnog neraspoloženja, potenciranih do maksimuma.¹⁵⁾ Kriminalitet obolelih od manično-depresivne psihoze ne smatra se za naročito ozbiljan. U maničnoj fazi pojavljuju se sitne krađe, prevare i alkoholičarski delikti, a na silnih zločini i samoubistva uglavnom u depresivnoj fazi.

Kod shizofrenije, koja je u sudsкој psihijatriji obično posmatrana kao najčešća i najvažnija funkcionalna psihoza, postoji povlačenje pacijentove ličnosti u sebe sa progresivnim pogoršavanjem i poremećajem misli, emocija i ponašanja, begstvom u život fantazije, nedostacima rasuđivanja, čudnim ponašanjem, deluzijama i halucinacijama. Mentalni poremećaj ovakve vrste čini obolelog potencijalno opasnim licem i može dovesti do bilo kog zločina, naročito ubistva.¹⁶⁾

Osim duševnih bolesti i drugi duševni poremećaji mogu da budu u vezi sa kriminalitetom. To su takvi važni mentalni poremećaji, kao što su neuroze i psihopatije, a takođe i mentalne defektno-

Neuroze predstavljaju psihosomatske pojave nastale zbog poremećaja vegetativnog nervnog sistema, što je prouzrokovano psihičkim

¹¹⁾ Mannheim: Comparative Criminology, str. 244.

¹²⁾ Milutinović: Kriminologija, str. 330.

¹³⁾ Dr Ljubiša Jovanović: Alkoholizam i kriminalitet u Beogradu, str. 136, Univerzitet Niš 1971 (334).

¹⁴⁾ Jevtić: Sudska psihopatologija, str. 357.

¹⁵⁾ Jevtić: Sudska psihopatologija, str. 362.

¹⁶⁾ Mannheim: Comparative Criminology, str. 244.

nadražajima.¹⁷⁾ Neki pisci smatraju da su psihoneuroze identične sa neurozama, dok drugi smatraju da razlika postoji u tome što neuroze imaju somatsko poreklo, a psihoneuroze nemaju; što su prve poremećaji somatskih funkcija koji nemaju psihičku sadržinu, dok druge imaju; što su prve kraće a druge dugotrajnije, itd. Neuroze nisu u naročitoj vezi sa kriminalitetom i delikvencijom i veruje se da je njihov odnos pre alternativnog nego kumulativnog karaktera, jer čovek nesvesno bira između neuroze i delinkvencije.

Postoji znatan broj formi neuroza i neke od njih utiču na kriminalitet. Tako recimo histerija može da se ispolji u patološkoj lažljivosti, a ova da dovede do prevara, kleveta itd... Opsesivno-kompulzivne neuroze mogu ponekad biti u vezi sa egzibicionizmom i fetišizmom, kleptomanizom i piromanijom.

Psihopatije su često u vezi sa kriminalitetom. »Pod psihopatijom, duševnom nastranošću, podrazumevamo duševni sklop izvesnih ljudi, kod kojih se intelektualne funkcije obavljaju bez naročitih smetnji ili grešaka ali ostale psihičke osobine svojom nastranošću onemogućuju te osobe da se prilagode socijalnim i moralnim normama društva u kojem žive«.¹⁸⁾ Među brojnim tipovima psihopata pojedini se odlikuju raznim formama agresivnosti i neprilagođenosti, te je prema preovlađujućem mišljenju psihička struktura psihopata takva da, pod sličnim objektivnim uslovima, psihopati lakše nego normalne osobe podležu kriminalitetu. Pošto su u pitanju različite izmene nagona, temperamenta i karaktera, veza psihopatije može postojati i sa veoma različitim krivičnim delima.

Veza mentalnih defektnosti sa kriminalitetom relativno je mala. Kod mentalnih defektnosti reč je o nedostatku inteligencije, a to ova kvim licima otežava adekvatno prilagođavanje svojoj sredini.¹⁹⁾ Obično se stepeni umne zaostalosti određuju koeficijentima inteligencije, prema kojima je prosečan ili normalan IQ 90—110. Ti koeficijenti su kod idiota ispod 25 (razvoj do 3. godine), kod imbecila 25—50 (3. do 6 godine) i kod debila 50—70 (6. do 10. godine). Istraživanja o kriminalitetu ovakvih lica dala su veoma različite rezultate (sem za idioote koji se ne pojavljuju među kriminalcima i donekle za imbecile koji takođe teško mogu da izvrše krivična dela). Nesigurnost u rezultatima najverovatnije proizilazi iz odvojenog posmatranja faktora slaboumnosti, iako bi oligofreniju trebalo posmatrati u vezi sa svim drugim okolnostima. Družiji je položaj oligofrenih koji su uključeni u službu i o kojima se staraju drugi članovi porodice nego onih koje je sredina zapustila.²⁰⁾ Ipak izgleda da »iz niza istraživanja proizilazi da je prosek inteligencije delikvenata niži od proseka inteligencije opšte populacije«.²¹⁾

¹⁷⁾ Jevtić: Sudska psihopatologija, str. 9.

¹⁸⁾ Jevtić: Sudska psihopatologija, str. 9.

¹⁹⁾ V. Vodinelić: Nruštvena opasnost od ličnosti delikventa psihopata, str. 135 (131—138); Psihopatološke ličnosti IV. jugosl. savetovanje, izd. Psihij. boln. Vrapče, Zagreb 1972 (459).

²⁰⁾ Milutinović: Kriminologija, str. 368.

²¹⁾ Kaufmann: Kriminologie I, str. 181.

²²⁾ Dr Milica Petrović: Ličnost u etiologiji delinkvencije, str. 185 (175—201), Etiologija maloletn. prestupništva, Savez druš. defektol. Jugosl., Beograd 1971 (201).

2. Pojava psihopatoloških teorija

Postojanje veze izvesnih duševnih nenormalnosti sa kriminalitetom, uz druge uzroke, dovelo je do stvaranja takozvanih psihopatoloških teorija u kriminologiji. Doduše ranije su neka vrsta preteča ovakvih teorija bila razna nakazna i naopaka srednjevekovna shvatanja po kojima je duševna bolest nastajala usled pripadanja đavolu. Mnogi duševni bolesnici stradali su kao veštci i veštice. Kada je spašljivanje veštice ukinuto, ipak je bilo dosta primera da su ludaci oki-vani i mučeni umesto da budu posmatrani kao bolesnici.

Tokom devetnaestog veka pojedini lekari pokušavali su, na način koji je bio denekle naučan, da stvore teorije po kojima zločin nastaje usled mentalne abnormalnosti. Šafer je dao sažet prikaz ovih teorija. Prema njemu, Pinel i Eskirol (Esquirol) su smatrali da postoji jedna vrsta mentalnog poremećaja nazvana monomanija, koja se izražava kroz kriminalno ponašanje. Pričard (James C. Pritchard 1786—1848) je govorio o »novom« duševnom poremećaju nazvanom »moralno ludilo«, koji ima kriminalne simptome i koji pacijenta lišava njegovog moralnog čula. Morel (Benoit Augustin Morel 1890—1873) je navodio da se u zatvorima nailazi na razne morbidne varijetete ljudskih vrsta i da je degeneracija uzrok zločina. Despen (Prosper Despine 1812—1892) je nazivao »prirodnim psihologijom« abnormalne manifestacije intelektualnih i moralnih sposobnosti kod duševnih bolesnika i zločinaca. Broka (Paul Broca 1824—1880) je sledio ideje Morela i Despena. Modslji (Henry Maudsley 1835—1918) je donekle prihvatio Morelove koncepcije degeneracije, ali je zaključio da postoji jedna granica od koje nailazimo samo na ponešto od ludila ali više od greha, a blizu nje je druga granica do koje ima ponešto od greha a više od ludila. On je verovao u nasledne faktore, iako je preporučivao da im se da individualna ocena u skladu sa individualnim slučajem, a priznavao je značaj psiholoških uzroka.²³⁾

Međutim, shvatanja po kojima, uz druge uzroke, i duševni poremećaji utiču na izazivanje kriminaliteta, ne pripadaju samo starijoj kriminološkoj i psihijatrijskoj literaturi. Težnja savremenih naučnika da utvrde vezu pojedinih duševnih bolesti sa kriminalitetom takođe ih povremeno navodi na zaključke koji se približavaju psihopatološkim teorijama. Savremena shvatanja o isprepletenosti bio-psihosocijalnih uzročnika kriminaliteta takođe ponekad uključuje u sebe psihopatološka objašnjenja. Novija psihijatrija sa svoje strane sve više uzima u obzir uticaj društvenih faktora na razvoj duševne bolesti, te se tako njeni objašnjenja kriminaliteta duševno poremećenih lica približavaju drugim kriminološkim shvatanjima.

Na primer, kod psihanalitičkog pravca kriminalne psihologije postoje koncepcija prema kojima doživljaji iz ranog detinjstva mogu izazvati izvesne duševne poremećaje, ili prema kojima takvi doživljaji jednim posrednim putem mogu dovesti do kasnijeg kriminalnog ponašanja. Pošto ovakva shvatanja uključuju doživljajem izazvani duševni poremećaj u uzročno objašnjenje kasnijeg kriminalnog pona-

²³⁾ Stephen Schafer: Theories in Criminology, str. 115—118, Random House, New York 1969 (335).

šanja, onda možemo reći da i kod njih imamo elemente psihopatoloških teorija. Psihopatološke teorije mešaju se i sa raznim biološkim i antropološkim objašnjenjima. Klinička kriminologija, sa svojim nagašavanjem medicinskih faktora pri ispitivanju kriminalne ličnosti, takođe često pri proučavaju nekih slučajeva zlazazi na put psihopatološkog objašnjenja nastanka kriminaliteta. Iako se u novije vreme retko nailazi na psihopatološka objašnjenja kriminaliteta uopšte, ipak vidimo da takva objašnjenja postoje kada su u pitanju pojedini tipovi ili slučajevi kriminaliteta.

Svojevremeno se i u psihološkoj nauci pravac takozvane »pataloške psihologije«, čijem su razvoju naročito doprineli radovi filozofa Riboa (Th. Ribot 1839—1916). On je pisao o bolestima pamćenja, bolestima volje i bolestima ličnosti i u patološkoj psihičkoj dezorganizaciji video pravu zamenu za eksperimentalnu metodu. Ova dezorganizacija se uvodi jednim dobro utvrđenim redom, pa njeni razni stepeni ostvaruju za nas jednu analizu procesa na njihovim različitim nivoima, a čije postojanje ne bismo mogli da prepostavimo ako bi oni bili integrisani u normalno funkcionisanje.²⁴⁾ Ovakva shvatanja prenošena su i kriminologiju, jer prema nekim koncepcijama o normalnosti, svi konflikti sa zakonima koji regulišu život u društvu uključuju neormalnost, što još ne mora da znači i morbiditet. U oblasti kriminalno psihološke prakse pojavljuju se normalni pojedinci ali postavljeni u nenormalne situacije, ili nenormalni pojedinci postavljeni u normalne situacije, ili nenormalni pojedinci postavljeni u nenormalne situacije.²⁵⁾

Psihopatološke kriminološke teorije dosta su kritikovane kako od strane kriminologa tako i od strane psihijatara. Korn i Makorkl stavljaju nekoliko primedaba izučavanjima koja nastoje da povežu zločin sa raznim mentalnim poremećajima. Ovi autori kažu kako su ova ispitivanja obično vršena samo na malim ili odabranim grupama prestupnika; kako su retko korišćene kontrolne grupe; rezultati su se retko ponavljali ako su upotrebljavani veći uzorci prestupnika; obično su utvrđivane statističke korelacije a kauzalne hipoteze nisu bile dovoljno proverene. Ovi autori se pozivaju i na mišljenje britanskih psihijatra Hendersona i Gilespija prema kojima: »Treba da bude jasno shvaćeno da zločinac pati tačno od istih oblika mentalnih bolesti kao i prosečni član društva.... Teorije i hipoteze, koje nisu bile opšteusvojene od strane lekarske profesije, stalno se ističu kao objašnjenje zločina. Ovo je naročito bio slučaj tamo gde je zločin bio prva indikacija mentalne abnoramnosti. Doduše poremećaj ne počinje od jednom bez opomene... Stoga kada zločin počini neko koga se sve do trenutka zločina posmatralo od strane većine ljudi kao običnog pojedinca, pravilno je da se na prvom mestu prepostavi barem da je kriminalni akt izvršen od strane zdravog i odgovornog pojedinca«.²⁶⁾

²⁴⁾ Maurice Reuchlin: *Histoire de la Psychologie*, str. 61, 63, PUF Paris 1957 (125).

²⁵⁾ Emilio Mira Y Lopez: *Manuel de Psychologie juridique*, str. 11, PUF, Paris 1959 (313).

²⁶⁾ Richard Korn and Lloyd Mc Corkle: *Criminology and Penology*, str. 252, Holt, Rinehart and Winston, N. Y. 1959 (660); (citiraju D. K. Henderson and R. D. Gillespie: *A Text Book of Psychiatry*).

Psihopatološke teorije uglavnom pružaju zastarela i neprihvatljiva objašnjenja nastanka kriminaliteta. Ali u nekim slučajevima poremećaj psihe odista dovodi do kriminaliteta. Takve pojedinačne slučajeve treba izučavati u vezi sa načinom reagovanja lica sa mentalnim devijacijama. Podaci o pojedinačnoj uzročnosti kriminaliteta mentalno poremećenih lica, koji uključuju i podatke o uticaju duševnih bolesti na kriminalitet, biće korisni za suzbijanje kriminaliteta takvih lica. Oni će doprineti i razumevanju takvog kriminaliteta posmatranog u masi takvih slučajeva. Međutim, ni kod takvog posmatranja »patološkog kriminaliteta« kao pojedinačne i masovne pojave neće biti moguće zaobići značajne društvene i druge uticaje koji zajedno sa duševnim poremećajem izazivaju krivična dela i doprinose razvoju bolesti i drugih poremećaja. Slučajevi »patološkog kriminaliteta« znatno su redi od kriminaliteta normalnih ljudi.

Kriminalitet se može posmatrati i kao društvena pojava, tj. kao povezano delovanje ponašanja pojedinaca. Društvena pojava razlikuje se od ličnih pojava i od pojedinaca i njihovih ponašanja uzetih za sebe, iako se ne smatra da društvo postoji kao posebno biće različito od pojedinaca i od njihovih ponašanja i njihove svesti.²⁷⁾ Kod posmatranja kriminaliteta kao društvene pojave, psihopatološke teorije vrlo malo i to samo delimično doprinose razumevanju nastanka ove društvene pojave. Zato je značaj psihopatoloških concepcija relativno skroman u poređenju sa drugim shvatanjima o uzrocima kriminaliteta.

3. Kriminalna biologija i njena psihološka shvatanja

Kriminalnu biologiju kao pravac u kriminologiji opisao je Milutinović tako da »gotovo svi autori ovoga pravca govore o zločinu kao izrazu određene psiho i bio-konstitucionalnosti, s tim što mnogi daju prednost piološkom faktoru. Na toj osnovi se javlja i tzv. kriminalna biologija, koja uključuje u sebe kriminalnu psihologiju«. Za pristalice ovoga pravca karakteristično je isticanje urođenih sklonosti za kriminalno ponašanje i shvatanje o nasleđivanju kriminalnih dispozicija, a kao posebne biološke teorije pojavljuju se endokrinološka i rasna teorija.²⁸⁾

Biološki pravac u kriminalnoj psihologiji umnogome se podudara sa istoimenim pravcem u kriminalističkoj nauci. Ali razlika je u tome št ose u kriminalno psihološkoj disciplini naglasak stavlja na psihološki a ne na biološki faktor. Proučavanje je tu usmereno na psihološke karakteristike i manifestacije zločina, koji se ipak naročito povezuje sa biološkim osobinama izvršilaca krivičnih dela.

Glavni biološki faktori ili biološki uslovi od kojih zavisi razvoj ličnosti su nervni sistem, endokrini sistem i telesna konstitucija. Oni su velikim delom određeni nasleđem. Ali spoljna sredina izaziva pro-

²⁷⁾ Dr Radomir Lukić: Osnovi sociologije, str. 149—150, Sav. udr. pravn. Jugosl. Beograd 1964 (374).

²⁸⁾ Milutinović: Kriminologija, str. 78—86.

mene u organizmu pa i one utiču na naevdene faktore.²⁹⁾ Savremena psihologija, uključujući kriminalnu psihologiju, povezuje psihička zbijanja sa nervnim sistemom. Ovo povezivanje vrše do raznih stepena i naučnici skoro svih kriminalno psiholoških pravaca. Neuro-refleksologija je naročito uključena u biheviorizam kao pravac koji se dosta značajno izrazio i u kriminalnoj psihologiji. Međutim, one koncepcije koje se obično uključuju u biološki kriminološki pravac ne karakterišu se posebno istraživanjima veze kriminalnog ponašanja sa radom i osobinama nervnog sistema, jer je postojanje te veze priznato i od pristalica drugih naučnih pravaca. Kriminalno biološke koncepcije obično se karakterišu time što nastoje da otkriju vezu kriminalnog ponašanja sa telesnom konstitucijom, funkcionisanjem endokrinog sistema i genetičkim osobinama. Novija genetika došla je do raznih novih saznanja o nasleđivanju i o prenošenju čevedovih osobina određenih čovekovim hromozomima, a kriminologija je nastojala da iskoristi neka od tih dostignuća. Takva nastojanja kriminologa u principu su poželjna, ali pošto su ti naučnici ponekad zanemarivali druge fakture značajnije od naslednih, ili su preuveličavali značaj nasleđa za objašnjenje kriminaliteta, njihovi radovi za sada izgleda da nisu davali dovoljno koristi. Istraživanja u okviru bioloških pravaca koja su se, kao što rekosmo, uglavnom kretala oko ispitivanja veze kriminaliteta sa telesnom konstitucijom i sa funkcionisanjem endokrinog sistema, kao što i oko problema nasleđivanja kriminalnih dispozicija, dovela su do ispitivanja blizanaca i rodoslovlja kriminalnih familija, a u novije vreme naročito uticaja hromozomskih nenormalnosti. Sva ta ispitivanja omogućavala su i izvlačenje raznih psiholoških zaključaka.

4. Telesna konstitucija i kriminalitet

Izučavanje veze telesne konstitucije sa kriminalitetom vršili su razni kriminolozi uklapajući postignute zaključke u svoje kriminoloske sisteme. Setimo se samo Lombroza i njegovog opisa takozvanih stigmata degeneracije kod zločinaca. Ali izvesni naučnici su u znatno novije vreme stavili upoznavanje ove veze u središte svojih interesovanja. Prikazujući odgovarajuće radeve Krečmera, Hautona, Šeldona i Glikovih, — Herman Manhajm to čini pod nazivom »moderna kriminalno biološka škola«. U biološki pravac kriminalne psihologije od konstitucionalističkih shvatanja spadaju uglavnom takva novija izučavanja.

Naročito je poznata tipologija koju je dao Krečmer u svome delu »Telesna građa i karakter«. O kriminalitetu je govorio tek u kasnijim izdanjima ovoga svoga dela. Prema njemu postoje tri konstитucionalna tipa odnosno četiri grupe ljudi: 1. leptozomni (dugački i slabii), 2. atleksti (razvijenog kostura i muskulature), 3. piknički (naročito razvijene unutrašnje duplje, posebno abdomen, uskorameni i manjeg rasta), 4. displastični (mešoviti i kombinovani tipovi, koji po-

²⁹⁾ Dr Nikola Rot: Psihologija ličnosti, str. 154, Zavod za izd. udžb. SRS, Beograd 1969 (202).

kazuju karakteristike raznih pomenutih tipova).³⁰⁾ Sažeto rečeno, kod ovih tipova temperamenat je sledeći: 1. leptozomni su frigidni, rezervisani, nedruštveni i hladni. 2. Atletski tip: stabilan, težak, nije nervozan, ali povremeno eksplozivan. Piknički su ljubazni i društveni. 4. Mešoviti tipovi su vrlo česti. Krečmer je pokušao da ispita i odnos svojih konstitucionih tipova sa duševnim bolestima, pa je i tu pronašao izvesne korelacije. Naročito je određivao odnos sa dvema psihozama, shizofrenijom i manično-depresivnom psihozom. Naime, on je ove dve forme psihoz posmatrao kao ekstremne forme psiholoških dispozicija čiji se tragovi mogu naći i kod normalnih pojedincara. Prema Krečmerovim posmatranjima, ako bi oboleli leptozomni, atletici i neki displastiči, to bi bilo u pravcu shizofrenije i takve on naziva šizotimni (slične Jungovom introvertnom tipu). Ako bi oboleli piknički, oni bi verovatno postali manično-depresivni, a takvi se nazivaju ciklotimni (slični Jungovom ekstravertnom tipu).

Manhajm opisuje Krečmerov rad na utvrđivanju veze njegovih konstitucionalnih tipova sa kriminalitetom, pa kaže kako je Krečmer na ovome radio na osnovu materijala izvedenog iz 4414 slučajeva i od početka isticao da vrsta i težina socijalne pogreške nisu uvek indikacije abnormalnosti strukture ličnosti. Čovek može biti ozbiljan psihopat »u sociološkom smislu«, a da mu konstitucija i nasledne osobine nisu ozbiljno bolesne. Pravni koncepti, kao na primer »ubica«, ne mogu da budu smatrani za polazne tačke za formiranje konstitucionalne i hereditarne tipologije i ne mogu da pokažu nikave specifične fizičke karakteristike. Jedino izvesne grupe težih zločinaca iz navike pokazuju znakove ozbiljne nasledne degeneracije i veći udio displastičara nego normalna populacija.³¹⁾

Prema Krečmeru (navodi Manhajm) raspored konstitucionalnih tipova među kriminalcima je sličan kao i kod opšte populacije. Približno 20% su pikničari, 40—50% leptozomni i atletici, 5—10% displastičari, a manje od 30% su mešoviti tipovi, i jedino je procenat pikničara nešto manji među kriminalcima nego među ukupnom populacijom. Pikničari su društveno prilagodljiviji, njihov kriminalitet kasnije počinje i oni mnogo manje recidiviraju nego drugi tipovi. Pikničari počinju vršenje krivičnih dela vrlo kasno, između 40 i 50 godina, za razliku od leptozomnih, koji počinju vrlo rano a u tim kasnijim godinama im je kriminalitet već nizak. Atletici pokazuju ustaljenu stopu kriminaliteta sve do starosti od 55 godina. Leptozomni su jako zastupljeni među lopovima i varalicama, atletici među prestupnicima protiv ličnosti, seksualnim i drugim. Pikničari se pojavljuju među izvršiocima pronevera, a displastičari među seksualnim delikventima. Ali čak i kada ljudi raznih konstitucionalnih tipova vrše pravno ista krivična dela, kao na primer ubistvo, kriminoloske karakteristike toga zločina bile bi sasvim različite u skladu sa njihovim različitim biološkim crtama i crtama temperamenta.³²⁾

³⁰⁾ Dr Janko Tahović: Krivično pravo — Opšti deo, str. 232, Savr: administr., Beograd 1961 (380).

³¹⁾ Mannheim: Comparative Criminology, str. 238.

³²⁾ Mannheim: Comparative Criminology, str. 239.

Shvatanja Hultona (Ernesta Hooton), po kojima bi zločinci bili biološki inferiorniji od ostalih ljudi, a ta inferiornost bi bila uveliko nasleđena, nisu izvršila značajniji uticaj u kriminologiji.

Mnogo značajniji je bio rad Vilijama Šeldona (William H. Sheldon). On je stvorio jednu svoju tehniku somatotipiziranja. Prikupljao je standardizovane fotografije svakoga subjekta. Koristio je sopstvenu statističku tehniku putem koje je opisivao građu pojedinca upotrebljavajući trobrojnu numeraciju, gde svaki broj označava jačinu jedne od tri komponente. Minimum je 1, a maksimum 7 (na pr. ekstremni mezomorf 1—7—1, ekstremni ektomorf 1—1—7). Smatra se da je Šeldon različitom tehnikom postigao rezultate vrlo slične Krečmerovim, a da se kod označavanja konstitucionalnih tipova uglavnom radi o terminološkim razlikama. Leptozomni su kod Šeldona ektomorfnii, atletici su mezomorfnii, a pikničari su endomorfnii, dok kod displastičara postoji neskladna mešavina triju komponenti u raznim delovima tela. »Ovaj američki naučnik razlikuje tri osnovna tipa prema odnosu karakteroloških svojstava, i to: viserotonični tip (jako razvijeno socijalno čulo, smisao za konfor, razvijeno druželjublje i sklonost za odobravanjem mišljenja drugih), somatotonični tip (osobine: odlučnost, potreba za akcijom, sklonost rizikovanju, u slučaju nereda prvi dolaze do izražaja) i cerebrotonični tip (osobine: oštoumnost i sposobnost opažanja, jako razvijena mentalna aktivnost, ali averzija prema društvenim odnosima, sklonost ka usamljenju, u slučaju nedra povlači se u samoću)³³⁾

Šeldonov uticaj na kriminologiju bio je uglavnom posredan i to naročito prihvatanjem njegovih osnovnih ideja od strane bračnog para Glik, koji su istraživali probleme maloletničke delinkvencije. U jednom svom poznatom istraživanju, u kome su upoređivali razne faktore kod 500 delinkventnih i 500 nedelinkventnih maloletnika, Glikovi su došli do zaključka da delinkventi imaju širu telesnu građu nego nedelinkventi, što se vidi iz odnosa visine i težine, kao i iz toga što delinkventi imaju šire vratove, grudi, ramena, strukove, bedra i gornje udove. U odnosu na stas oni takođe imaju veću antero-posteriornu debljinu grudi i struka.³⁴⁾

Sem napred navedenih tipologija i objašnjenja veze kriminaliteta sa telesnom konstitucijom i kriminologiji će na slične ideje naići i kod drugih pisaca, pogotovo kada se telesna građa povezuje i sa drugim biološkim osobinama. Tako su recimo i Pende i Di Tilio postavlјali izvesne konstitucionalno-biološke tipologije, ali su ipak neuro-endokrini sistem smatrali za značajniji za regulisanje ponašanja.³⁵⁾

Di Tilio pominje i druge autore koji su određivali morfološke tipove, a ukazuje i na to da bi delinkventa prvo trebalo ispitati u odnosu na morfološke karakteristike svojstvene osnovnim rasama (beloj, crnoj, mongolskoj), a zatim u odnosu na rasne varijacije koje se najčešće sreće kod raznih naroda i koje su u vezi sa etičkim uslovima zmlje. »Tako, u Italiji, treba istraživati da li pripada nordijskom

³³⁾ Tahović: Krivično pravo — Opšti deo, str. 233.

³⁴⁾ Sheldon and Eleanor Glueck: Unraveling Juvenile Delinquency, str. 348 — 349, Harvard Univ. Press, Cambridge, Mass. 1968 (399).

³⁵⁾ Kaufmann: Kriminologie I, str. 86.

tipu (visok stas, plava kosa, belo ružičasta koža, lobanja subdolikocefalna ili mezocefalna, lice dugačko i uzano, nos istaknut i uzan; ili alpskom tipu (relativno nizak stas, zdepast, grudni koš širok, vrat, crna ili smeđa kosa, lice široko i ovalno, itd.); ili tipu jadranskom ili dinarskom ili ilirskom (stas pretežno visok, kosa smeđa, lobanja brachicefalna, oči tamne); ili mediteranskom tipu (nizak stas, lobanja dolikocefalna, koža i kosa tamne, itd.)». Potom po određenim tačkama treba pristupiti morfološkom ispitivanju samoga delinkventa. Di Tullio napominje da se iz ovih morfoloških podataka ne izvode neposredni zaključci o kriminalnosti ispitanika, nego samo o njegovoj društvenosti, kao i o stepenu razvoja, o spoljašnosti, opštem stanju, fizičkoj grubosti i otpornosti, zatim o njegovim bolestima, umoru i radnoj sposobnosti.³⁶⁾

Vidimo da je, prema Di Tulliu, veza kriminaliteta sa rasnom pripadnošću veoma daleka, tako da ima autora koji tu vezu smatraju tešnjom. Međutim, pominjanje te veze na ovom mestu zahteva da se citira jedno osnovanje kritičko mišljenje o odnosu rase i kriminaliteta. To je Bongerovo mišljenje. Bonger (Willem Adriaan Bonger) kaže da određeni rezultati pri utvrđivanju odnosa rase i kriminaliteta još nisu postignuti, da se zaključci zasnivaju na utiscima, da razlike među rasama postoje ali s udaleko manje nego što se misli. Na primer nordijska rasa se prikazuje kao nasilnička u svojoj unutrašnjoj prirodi, a njihov agresivni kriminalitet je mali. Jevrejska rasa ima više nervoznih nego druge, ali broji malo nasilničkih zločina, iako su nervozni navodno predisponirani za takvu vrstu krivičnih dela. Prema Bongeru, jedino se donekle može govoriti o karakterističnom temperamentu, te recimo ima dosta agresivnog kriminaliteta među brzim i naglim mediterancima. Isključena je posebna predispozicija za krivično delo, a ono što bi to moglo da bude, daleko više utiče na druge stvari a ne na zločin. Uostalom ni predispozicija nije predestinacija i to se vidi iz ogromnih razlika u okviru iste rase. Razlike potiču od obrazovanja, blagostanja, kulture i svega što uz to ide.³⁷⁾ Mi bismo ovome kratko dodali da pripadnost nekoj rasi, što se uglavnom određuje prema fizičkim osobinama, niukom slučaju ne može biti uzročnik kriminaliteta.

5. Endokrinologija u kriminologiji

U psihološkoj nauci uglavnom nije sporno da psihički život i ponašanje čoveka stoje u nekoj vezi sa radnom endokrinih žlezda tj. žlezda sa unutrašnjim lučenjem. Ovih žlezda ima mnogo i one luče hormone, katalizatore našeg umnog i fizičkog razvitka. Među najvažnije endokrine žlezde spadaju neke žlezde koje ćemo ovde posebno pomenuti. Tiroidna ili štitasta žlezda se nalazi u tkivu vrata i luči hormon od koga zavise aktivnost organizma, rastenje, emocionalno

³⁶⁾ Benigno Di Tullio: *Principes de criminologie clinique*, str. 200, 204, PUF Paris 1967 (483).

³⁷⁾ Willem Adriaan Bonger: *Race and Crime*, str. 103—108, Columbia University Press, N. Y. 1943 (130).

reagovanje i druge promene. Zatim pituitarna žlezda ili hipofiza, koja se nalazi u glavi i čiji hormoni pojačavanjem ili kočenjem rada ostalih žlezda usklađuju njihovu funkciju. Adrenalne ili nadbubrežne žlezde: ove žlezde, sem nekoliko drugih hormona neophodnih za normalan rad organizma, luče hormone (adrenalin i dr.) koji utiču na javljanje raznih telesnih promena karakterističnih za emocije, što je vrlo važno za emocionalno ponašanje i aktivnost organizma. Gonade ili polne žlezde imaju svoju ulogu u reprodukovaniju vrste i seksualnom životu, a takođe i u izazivanju karakterističnih promena kod polova. Međutim, ranija shvatanja prema kojima u karakteristikama endokrinog sistema treba tražiti osnovu za razumevanje ponašanja ljudi, a posebno njihovog emocionalnog ponašanja, napuštena su. Ali zadržano je shvatanje da endokrini sistem ima važnu ulogu pre svega za emocionalno reagovanje.³⁸⁾

U biološki orijentisanoj kriminologiji bilo je više pokušaja da se utvrди veza između rada žlezda sa unutrašnjim lučenjem i kriminaliteta. Ali, kao što kaže Pinatel, »endokrinološka istraživanja u kriminologiji bila su ili na predstraži nauke, a to je bio slučaj u vremenu između dva rata, ili na njenom začelju, a to je sada slučaj«. Izvesnu vezu endokrinologije i kriminologije pominjao je još Lombrozo, pa je zatim ovo pitanje izučavao Pende i drugi autori (Kronfeld, Mjoen i Branteberg, Harding, Berman).³⁹⁾

Šlap i Smit (Schlapp & Smith — »Nova kriminologija«) su u Americi izneli malo verovatnu tvrdnju da su neki pojedinci koji pate od endokrinih poremećaja takoreći tipični rođeni zločinci. Ovakvim tvrđenjem objašnjavali su činjenicu da je u to vreme stopa kriminaliteta kod generacije prvorodene od stranih doseljenika u Americi bila veoma visoka. Šlap i Smit su verovali da objašnjenje leži u poremećenom radu žlezda majki, koje su na svome putovanju i posle prispeća u stranu zemlju bile izložene velikim fizičkim i mentalnim naporima, kao i brizi za egzistenciju. Iz toga je proizilazio poremećaj rada endokrinih žlezda koji se prenosio na decu koja su potom rađana. Tako su ovi autori preovlađujući kriminogeni značaj pridavali endokrinološkim i naslednim faktorima, iako ih nisu smatrali za ne-promenljive.⁴⁰⁾

Izgleda da neka veza između glandularnih poremećaja i kriminalnog ponašanja može da postoji. Međutim, rad i delovanje endokrinog sistema još uvek nisu potpuno ispitani. Jasno je da ta veza ne može biti direktna. Takva indirektna, mada ne i dovoljno jasna veza, na primer može da postoji kod seksualnih delikata, pa se nekiput prema prestupnicima primenjuje lečenje hormonima. Manhajm kaže kako se ova indirektna veza između poremećenog rada žlezda i kriminalnog ponašanja ponekad može zapaziti ako poremećaj pituitarne ili drugih žlezda dovede do osećanja abnormalnosti i neadekvatnosti, pa to izazove agresivnost ili druge kompenzatorne emoci-

³⁸⁾ Dr Nikola Rot: Opšta psihologija, str. 31—33, Zavod za izd. udžb. SRS, Beograd 1966 (339).

³⁹⁾ Jean Pinatel: Criminologie, str. 272, 273; — Bouzat—Pinatel: Traité de Droit pénal et de Criminologie, Tome III, Paris, Dalloz, 1970 (660).

⁴⁰⁾ Mannheim: Comparative Criminology, str. 235—236.

nalne reakcije koje vode u kriminalitet.⁴¹⁾ Svi ti uticaji poremećenog rada žlezda sa unutrašnjim lučenjem takvi su dakle da se, sem kod nekih pojedinačnih slučajeva seksualnih delikata, ne mogu smatrati uzrokom kriminaliteta.

6. Proučavanje kriminalnih porodica i blizanaca

Biološki pravac u kriminologiji, odnosno u kriminalnoj psihologiji koja nas ovde posebno interesuje, pridavao je i pridaje veliki značaj nasleđivanju. Pisci ovoga pravca pokušavali su da dokažu ili bar da provere da li se kriminalne dispozicije nasleđuju. Radi toga oni su, pored savremenih istraživanja nenormalnosti hromozoma o čemu će ovde kasnije biti reči, vršili proučavanja kriminalnih porodica, kao i blizanaca.

Genealoška istraživanja kriminalnih porodica vršio je izvestan broj pisaca i o tome su objavljuvali knjige. Izgleda da je prvi rad ove vrste objavio Dagdel o porodici Juke (Richard Dugdale: *The Jukes*, 1877). Juke je bio alkoholičar, a od njegovih 709 potomaka bilo je 77 prestupnika, 292 prostitutke i podvodača, 142 skitnice.⁴²⁾ Istabruk je sa Devenportom objavio studiju »Porodica Nam« (Estabrook & Davenport: *The Nam Family*, 1912), a zatim 1916. on sam još jednu »follow-up« studiju o Jukeovima. Poznata su i Godardova proučavanja porodice Kalikak (Henry H. Goddard: *The Kallikaks*, 1912.). Bilo je i drugih sličnih genealoških ispitivanja u Norveškoj, Danskoj, Nemačkoj itd.⁴³⁾

Sva ova istraživanja nisu uspela da dokažu da se kriminalitet nasleđuje. Prikupljeni materijal nije bio potpun jer se mnogi nužni podaci za ranije periode, kako o društvenim uslovima, tako čak i o biološkoj konstituciji, nisu mogli pribaviti. Pre je izgledalo da se kod nekih studija istražuje nasleđivanje slaboumnosti i drugih nedostataka nego li kriminaliteta. Ipak su i iz ovih istraživanja dobijeni izvesni podaci o značaju nasleđa i okoline.

Za upoznavanje eventualnog nasleđivanja kriminalnih dispozicija imala su izučavanja blizanaca veći značaj nego pomenuta istraživanja rodoslovnika. Poznato je da postoje dve vrste blizanaca, dvojajni (dizigotni, obični) i jednojajni (monozigotni, identični). Ovi prvi dolaze iz dva odvojena jajeta, koja su bila jednovremeno oplođena, i nose odvojene skupove gena. Jednojajni, koji su uvek istoga pola, rođeni su kao rezultat razdvajanja jednoga jajeta posle oplođenja i nose isti skup gena. Tako jednojajni blizanci pružaju posebne mogućnosti za ispitivanje odnosa uticaja nasleđa i sredine, jer kod njih ne postoji nasledne razlike.

Izučavanja blizanaca vršena su u raznim zemljama, uključujući SAD, SSSR, Holandiju, Japan, Nemačku, Britaniju i Francusku. Često se nastojalo da se utvrdi identičnost ili sličnost nasleđenih osobina, ali bilo je i zanimljivih istraživanja prilikom kojih nisu »pozivani iden-

⁴¹⁾ Mannheim: Comparative Criminology, str. 236.

⁴²⁾ Pinatel: Criminologie, str. 300.

⁴³⁾ Milutinović: Kriminologija, str. 82.

tični blizanci da svedoče o svojoj identičnosti», nego su traženi »dokazi ne-identičnosti«. Trebalо ih je »shvatiti u njihovoj genezi, u njihovoj recipročnoj determinaciji«, jer »svi ovi faktori stvarno postoje nasleđe, sredina, svest, sloboda«.⁴⁴⁾

Među ovim raznim ispitivanjima blizanaca neka su bila posvećena i proučavanju kriminalnih blizanaca. Tako je Johanes Lange tražio i ispitivao kriminalne blizance u Bavarskoj i dobio informacije o 30 pari blizanaca (13 jednojajnih sa 10 konkordantnih ponašanja i 17 dvojajnih gde su samo u dva slučaja i braća bila lišavana slobode). Lange je zaključio, ukoliko se radi o zločinu, da jednojajni blizanci u celni reaguju na sličan način, dok se dvojajni često različito ponašaju. U Americi je Rosanoff vršio istraživanja blizanaca nastojeći da unese bolje metode. Štumpf (S-tumpf) je kritikovao Langeov način rada i kroz svoja istraživanja došao do zaključka da razlike u ponašanju između jednojajnih i dvojajnih blizanaca nisu naročito impresivne. Smatrao je da konkordantno ponašanje i njegove stepene treba preciznije definisati. Kada se sumiraju rezultati poznatih istraživanja proizilazi da konkordantno ponašanje postoji kod jednojajnih blizanaca u 67,3% slučajeva, a kod dvojajnih u 33% slučajeva.⁴⁵⁾ Ajzenk se radi ispitivanja uloge nasleđa koristio Langeovim radom, a dao je i jedan pregled izvesnog broja blizanaca sa socijalno patološkim ponašnjem. Evo tog pregleda:⁴⁶⁾

	Broj parova blizanaca	Identični	Obični	Procenat konkordantnih
		Identični	Obični	Identični Obični
Zločini odraslih	225	107	118	71 34
Maloletnička delinkv.	67	42	25	85 75
Poremećaji ponašanja u detinjstvu	107	47	60	87 43
Homoseksualizam	63	37	26	100 12
Alkoholizam	82	26	56	65 30

Zanimljivo istraživanje blizanaca vršio je u Japanu Shūfu Yoshimasu (koje nam prikazuje Manhajm). Jošimasu je objavio rezultate svojih follow-up studija između 1941. i 1961. godine vršenih na 28 jednojajnih i 18 dvojajnih parova blizanaca. On je, kao i drugi, našao daleko više konkordantnog kriminalnog ponašanja kod ovog prvog nego kod ovog drugog skupa. Međutim, zanimljivo je da su sve do kraja poslednjeg rata stopi konkordantnosti i jednih i drugih bile daleko niže nego što je bilo gde nađeno, i to samo 50% za jednojajne

⁴⁴⁾ René Zazzo: *Les jumeaux, le couple et la personnes*, str. 35, 41 (29—41); *Psychologie — Recherches internationales à la lumière du marxisme* 51/1966, Paris.

⁴⁵⁾ Mannheim: *Comparative Criminology*, str. 232.

⁴⁶⁾ H. J. Eysenck: *Crime and Personality*, str. 69, Paladin, London 1970 (211).

i 0% za dvojajne blizance. Ipak, posle rata stope su se popele do 60,6% odnosno 11,1%, što Jošimasu povezuje sa opštim posleratnim povećanjem kriminaliteta u Japanu. On takođe zapaža da većina kriminalaca među diskordatnim jednojajnim blizancima bila primarni delinkvent i kasni početnik, dok su skoro svi konkordantni jednojajni počinili svoj prestup pre 25. godine i ponovili ga više puta.⁴⁷⁾

Istraživanja kriminalnih blizanaca, kao što vidimo, nisu niukoliko mogla dokazati da se kriminalitet nasleđuje. Ona su samo potvrdila da i nasleđe i sredina vrše izvesan uticaj na čovekovo ponašanje. Iako istraživanja baš u kriminologiji pokazuju da je oko dve trećine jednojajnih blizanaca imalo konkordantna ponašanja, odnosno da je samo jedna trećina dvojajnih imala takva ponašanja, ipak taj odnos pre ukazuje da je jednojajno rođenje faktor od daleko manjeg značaja nego sve ono što posle začeća odnosno rođenja, iz društva svesti i sa drugih strana, utiče na formiranje ličnosti i određivanje njenog ponašanja. Ti kasniji uticaji često su veoma slični kod oba blizanca, bilo da su oni jednojajni ili dvojajni, jer oni potiču iz istih porodica i obično mladost provode u sličnoj sredini.

7. Hromozomi i njihove nenormalnosti

Kriminalna biologija dobila je poslednjih godina novi potstrek istraživanjima o vezi nenormalnosti čovekovih hromozoma sa njegovim kriminalnim ili asocijalnim ponašanjem. O tome se sada dosta raspravlja u kriminološkoj i medicinskoj literaturi, kao i na stručnim skupovima. Vrše se istraživanja, pišu se stručni članci, kriminološke i druge studije, referati, naučna saopštenja, popularni prikazi i vulgarne prezentacije.⁴⁸⁾ Postavlja se pitanje da li je obnovljena i potvrđena Lombrozova koncepcija »rođenog zločinca«, da li je otkriven »hromozom ubica«, nosi li poneki čovek u sebi »hromozom zločina«, da li postoje konstitucije koje »sudbinski« vode u kriminalitet, da li genetičke anomalije hromozoma otklanjaju krivičnu odgovornost, itd.? Jedan pisac, koji se uz svoj članak objavljen početkom 1971. godine poziva samo na dela na engleskom, francuskom i nemačkom jeziku, smatra da je od 1965. godine do tada samo o tzv. nenormalnosti XYY objavljeno preko 200 članaka u stručnim medicinskim, naučnim, psihološkim, pravnim i kriminološkim časopisima.⁴⁹⁾ Bibliografija uz jednu drugu odgovarajuću studiju iz 1968. godine ima 118 stavki.⁵⁰⁾

Kod nas u Jugoslaviji posvećena je vezi hromozomskih nenormalnosti sa kriminalitetom samo neznatna pažnja. O tome je govoren na izvesnim naučnim skupovima, a bilo je i izvesnih istraživanja.⁵¹⁾ Mi za sada nemamo interesa i sredstava da vršimo obimna i skupa is-

⁴⁷⁾ Mannheim: Comparative Criminology, str. 233—234.

⁴⁸⁾ Pregled izvesnog broja radova o vezi hromozomskih nenormalnosti sa kriminalnim ili asocijalnim ponašanjem dao je svojevremeno autor uz svoj članak »Hromozomi i kriminalitet«, objavljen u JRKJP fr. 1/1972.

⁴⁹⁾ Richard G. For: The XYY Offender: A Modern Myth?, str. 71 prim. 93; The Journ. of Cr. Law, Crim. & Po. Sc., Vol. 62, Nr. 1/1971 (59—73).

⁵⁰⁾ Armand Mergen: Der geborene Verbrecher, str. 47—53, Kriminalistik Verlag, Hamburg 1968 (55).

traživanja koja obećavaju samo skromne rezultate. Međutim, mi treba da se upoznamo šta drugi istražuju, pišu i raspravljaju o hromozomima i kriminalitetu, kao i koliki je kriminološki značaj onoga što je do sada postignuto. Pregledne podatke o ovim istraživanjima i raspravama dali su u svojim radovima Žan Pinatel, Armand Mergen i Ričard Foks, te čemo se ovde koristiti nekim od tih podataka.

Hromozomi (od grčkog *khrōma* = boja i *sôma* = telo) su karakterističan sastojak ćelija, kako kod biljaka tako i kod životinja, pa i kod ljudi. Oni su aktivna supstanca ćelijskog jezgra i mogu se standarnim metodama zapaziti tek kada ćelija otpočne da se deli da bi dala dve ćelije-kćeri. Imaju promenljivu formu, na primer: končića, zrna ili štapića u zavisnosti od stadijuma posmatranja. Njihov elemenat su geni (od grčkog *genos* = generacija), koji uslovljavaju prenos i izražavanje nasleđenih osobina.⁵²⁾ Biohemijski sastav hromozoma utvrđen je i sadrži 90% Desoxyribonucleinske kiseline.⁵³⁾ Njihov broj je različit u ćelijama različitih vrsta. U svakoj ćeliji obične gliste ima samo po 2 hromozoma, 14 ih ima u svakoj ćeliji graška, a 46 u ćeliji čoveka. Ovih 46 hromozoma sačinjavaju 23 para. Izuzetak od pravila da normalna ljudska ćelija sadrži 46 kromozoma postoji kod ženske jajne ćelije i muške ćelije sperme, koje sadrže samo 23 hromozoma, tako da tek posle njihovog sjedinjavanja oplođenja jajna ćelija sadrži 46 hromozoma. Oplođena jajna ćelija dalje se deli na nove ćelije, pri čemu se dele i ovih 46 hromozoma, te tako ljudska jedinka, koja ova-ko izrasta, u svojim normalnim ćelijama sadrži opet po 46 kromozoma.⁵⁴⁾

Među ovih 46 hromozoma ili 23 njihova para u normalnoj ljudskoj ćeliji razlikujemo 22 para takozvanih autozoma, koji su čki muškarcu i ženi, i jedan par polnih hromozoma ili gonozoma, koji su različiti kod muškaraca i žene. Naime u tome jednom paru polnih hromozoma kod žene su oba hromozoma iste veličine i označeni su sa X (iks) ili ceo par sa XX. Kod muškaraca ova dva polna hromozoma ili gonozoma nisu iste veličine, tako da se samo jedan označava sa X, dok onaj majni biva označen sa Y (ipsilon), a ceo par muških polnih hromozoma sa XY. Utvrđeno je da kod oplođenja ženske jajne ćelije pol budućeg deteta zavisi od toga da li će ćelija muškarčeve sperme sadržati X ili Y polni hromozom (među svoja svega 23 a ne 46 hromozoma). Ako ona sadrži X hromozom, dete će biti žensko, a njegovi polni hromozomi normalno će biti XX. Ako ćelija muškarčeve sperme sadrži Y hromozom dete će biti muško, a njegovi polni hromozomi normalno će biti XY. Ali prilikom izloženog procesa može doći pored ostalog do takvih odstupanja da se nova jedinka rodi sa suviše malo ili suviše mnogo nekih hromozoma, pa su do sada utvrđene brojne nenormalnosti hromozoma.⁵⁵⁾

⁵¹⁾ T. C. N. Gibbens na XVIII. međunar. kursu iz kriminologije, Beograd 1968 (JRKKP br. 1/1969); O. Prokop na II. kongresu jugosl. sud. medicinara, Opatija 1968; predviđeni projekt u Beogradu za istraž. nenormalnosti hromozoma kod osuđenika. itd.

⁵²⁾ Jean Pinatel: Biologie et responsabilité, str. 673, Rev. de Sc. Crim. et de Droit pénal comp. XXIII, 1968, str. 672—678.

⁵³⁾ Nemački DNS, engleski DNA, francuski ADN; — prema Mergenu str. 16.

⁵⁴⁾ Fox: The XYY Offender, str. 61.

⁵⁵⁾ Fox: The XYY Offender, str. 61.

Sami hromozomi bili su otkriveni još krajem XIX. veka. Početkom ovog veka saznao se da svaka vrsta jedinki ima svoj specifični broj hromozoma, a da polne ćelije imaju samo polovinu ovog broja.⁵⁶⁾ Ali tek 1959. je prvi put opisana jedna nenormalnost broja hromozoma. Ležen, Tirpen i Gotje (Lejeune, Turpin, Gautier) našli su kod mongolizma jedan prekobrojni autozom, tako da je u ćelijama bilo 47 a ne 46 hromozoma. Međutim, utvrđeno je da nenormalnosti autozoma idu uz teške telesne i duševne poremećaje (deformacije, idiotije) tako da pacijenti još od malena bivaju hospitalizovani i sa kriminološkog stanovišta ne pobudjuju naučno interesovanje. Za kriminologiju su interesantne nenormalnosti polnih hromozoma (gonozoma) i to naročito kad se radi o prekobrojnim hromozomima (poligonozomija).⁵⁷⁾ Tako se u literaturi pominje tzv. Klinefelterov sindrom, koji postoji kod muškarca sa prekobrojnim X hromozomom (XXY) i gde postoje razne varijante (XXXY, XXXXY, XXYY, XXXYY). Naročito kriminološko interesovanje pobudio je muškarac prekobrojnim Y hromozomom (XYY), koji bi prema pretpostavkama najpremogao da bude »hromozom zločina«, no i tu ima nekih redih varijanti (XYY).

Prekobrojni X hromozomi, zahvaljujući otkriću Bara (Barr) i Bertrama iz 1949., utvrđuju se relativno lako putem hromatinskih (od grčkog krôma = boja) telašaca, koja leže na zidu ćelije i za jedno su malobrojnija ob broja postojećih X hromozoma. Tako se kod normalne ženske ćelije (sa XX) nailazi na jedno hromatinsko telašce, a nema ga kod normalne muške ćelije (sa XY). Recimo kod stanja XXXY (kariotip XXXY)⁵⁸⁾ nailazi se na dva hromatinska telašca. Ova metoda ne pruža podatke o broju Y hromozoma. Za utvrđivanje njihovog broja ne postoji relativno jednostavna metoda, nego se koristi metoda analize hromozoma uz njihovo višednevno gajenje (iz ćelija kože, srži, itd., a naročito iz krvi, limfocita). Postavi se kultura i provocira deoba ćelije. U trenutku deobe hromozoma oni su udvojeni, pa se primenom daljeg hemijskog sredstva deoba zadržava radi lakšeg posmatranja. Nešto kasnije se izaziva bubreњe ćelija, one se centrifugiraju, fiksiraju alkoholom, taj se preparat kaplje na ledenu površnu, gde ćelije prskaju, a hromozomi se razdvajaju, da bi potom bili sušeni, obojeni, mikroskopirani, fotografisani, isecani, sparivani, sređivani, tako da se onda u broju gonozoma mogu utvrditi i Y hromozomi.⁵⁹⁾

Nenormalnosti polnih hromozoma ne moraju biti potpuno identične u svim čovekovim ćelijama, tako da istraživači vode računa i o postojanju ovoga »mozaika«. Ali ove konstatacionalne nenormalnosti gonozoma, ukoliko postoje, sadržane su u mnogim ćelijama ljudske jedinke, pa to olakšava njihovo određivanje. Pošto smo dovode izložili

⁵⁶⁾ Mergen: Der geborene Verbrecher, str. 15.

⁵⁷⁾ Kod žena postoji tzv. Turnerov sindrom, kad im nedostaje jedan X hromozom (XO).

⁵⁸⁾ Kariotip (od grčkog karioon = ježgro i tupos = otisak), tj. hromozomski tip se utvrđuje prema skupu hromozoma jedinke.

⁵⁹⁾ Mergen: Der gaborene Verbrecher, str. 15, 18, 20.

opšte podatke o hromozomima i videli kakve mogu da budu nenormalnosti u njihovoj količini u čovekovim ćelijama, sada treba da se upoznamo sa nekim od onih istraživanja koja se dotiču pitanja značajnih za kriminologiju.

8. Kriminološka istraživanja nenormalnosti hromozoma

Nenormalnosti hromozoma sve više se istražuju i, kao što je razumljivo, navode istraživače na dalja proučavanja o značaju ovih aberacija, kako sa biološkog, tako sa psihološkog, pa i sa sociološkog stanovišta. Pacijenti odnosno ispitanici sa nenormalnim hromozomima se pregledaju, opisuju, ispituju, istražuju se njihove životne istorije i prati se njihov dalji život. Zahvaljujući donekle nekim poznatim sudskim i krivičnim slučajevima gde su okriviljeni imali hromozomska odstupanja (a o kojima ćemo kasnije još govoriti), naročito je postalo zanimljivo istraživanje odnosa ovih nenormalnosti sa kriminalnim ponašanjem. Međutim, ograničavnjem samo na kriminalno ponašanje istraživanje se sužava na relativno mali broj slučajeva, pa se zato većina istraživanja bavi ne samo ispitivanjem veze nenormalnosti hromozoma sa kriminalnim, nego i sa antisocijalnim i uopšte asocijalnim ponašanjem.

Pomenuli smo napred da su 1959. Ležen, Tirpen i Gotje otkrili kod mongoloida jedan prekobrojni autozom, ali da su ostali fizički i psihički poremećaji kod tih bolesnika bili tako teški da je otkriće bilo od malog značaja za kriminologiju, koja je više zainteresovana za poligonozomije (povećan broj polnih hromozoma). Poligonozomija se pojavljuje i kod muškaraca i kod žena. Kod žena su to najčešće tri X hromozoma, a vrlo retko kariotip ili čak pet hromozoma. Kod žena istraživači nisu zapazili značajniju korelaciju hromozomskih aberacija sa kriminalitetom i asocijalnim ponašanjem, odnosno nije bilo povećanog kriminaliteta.⁶⁰⁾ Ovakva korelacija izgleda više postoji kod muškaraca. Tu je pre svega Klinefelterov sindrom (XXY) sa njegovim raznim posebnim varijantama (kariotipovi XXYY, XXXY XXXY, itd.). Pinatel, pozivajući se na Liz mor (Lise Moor), opisuje stanje istraživanja, pa veli da ona pokazuje da se lica sa Klinefelterovim sindromom (klasična sa XXY) karakterišu dosta tipičnom evnuhoidnom morfolologijom, genitalnom nerazvijenošću i značajnim mentalnim zaostajanjem, koje je utoliko veće što je više hromozoma X.⁶¹⁾ Istraživanja⁶² ukazuju da je Klinefelterov sindrom mnogo rasprostranjeniji među delinkventima nego među nedelinsventnom populacijom (no ima i drugčijih rezultata istraživanja). Uglavnom kod prestupnika sa viškom X hromozoma dominiraju sekundarni delikti, ali ima i ubistava i krađa.⁶³⁾

Ipak se prekobrojni hromozom Y, pre nego suvišni X, u očima kriminologa, istraživača, pisaca i javnosti, posmatra kao neka vrsta

⁶⁰⁾ Mergen: Der gaborene Verbrecher, str. 20, 37.

⁶¹⁾ Kod XXY je IQ ispod 83,9, XXXY prosečni IQ je 52,2, a kod XXXXY je 35,2.

⁶²⁾ Court Brown, Mosier, Lielsen, Hunter, kao i Forssman i Hamberg, Mosier, Casey.

⁶³⁾ Pinatel: Biologie et responsabilité, str. 674.

»kriminogenog faktora«. Žan Graven veli kako se baš hromozom Y u »hromozomskoj trojci XYY« smatra za »hromozom zločina« ili za »Kainov stigmat«, a to se naročito učvrstilo kada je XYY pronađen u Parizu kod jednog ubice, Danijela Igona (Daniel Hugon), kao i kod Ričarda Speka (Richard Franklin Speck), »čudovišta iz Čikaga«, koji je ubio osam mlađih bolničarki.⁶⁴⁾

Izgleda da je prvi izveštaj o jednom XYY muškarцу objavljen u engleskom medicinskom časopisu, »Lancet« od 26. VIII. 1961. Slučaj je bio otkriven u SAD pri ispitivanju genetičke osnove dveju mongoloidnih čerki toga čoveka. Taj prvi prakazani XYY muškarac bio je prosečne inteligencije, fizički neupadljiv i nije spadao u populaciju zatvora ili mentalne bolnice.⁶⁵⁾ Iz godine u godinu vršeno je sve više istraživanja, pa je, prema Foksu, od 1961. do kraja 1965. u literaturi opisano oko 12 primera XYY muškaraca. Foks takođe kaže da je u 1962. godini Dr Vilijam Kort Braun (William Court Brown) ukazao na mogućnost smanjene odgovornosti zbog ovakve abnormalnosti konstitucije, a da je Dr Patricia Džekobs (Patricia Jacobs) pristupila istraživanjima u državnoj bolnici u Karstersu (maximum security State Hospital, Carstairs, Lanarkshire, Scotland), pa su istraživanja vršena i u drugim sličnim bolnicama u Engleskoj (Romptom, Moss Side, Broadmoor).⁶⁶⁾ Dr Meri Telfer (Mary Telfer) iz Pensilvanije opisala je lica sa suvišnjim Y-hromozomom kao izuzetno visokog stasa, dugih nogu, upadljivo dugih podlaktica, sa bubuljicama na licu, blago mentalno zaostalih, nekad teško mentalno obolelih, nekad sa agresivnim, anti-socijalnim ponaašnjem, koje uključuje dugu istoriju hapšenja započetu još u ranim godinama. Pomenuta Dr Džekobs pregledala je u Karstersu, gde su pacijenti pod specijalnim obezbeđenjem, 315 ljudi i 9 ih je bilo sa XYY tj. 3%, dok se smatra da kod opšte populacije ovakvih ima 1,5 na 1000 tj. 0,15%. Ovo bi značilo da normalnosti XYY kod ovakvih pacijenata, inače opasnih i većinom prestupnika, ima 20 puta više nego među opštom populacijom.

Drugi istraživači pregledali su visoka lica (viša od 180 cm.) u nekim engleskim bolnicama takozvane maksimalne sigurnosti i potvrdili su da visok stas može da ukazuje na XYY kod muškaraca. Oni su takođe kod ovih lica došli do sličnog procenta od 3%. Razna dalja istraživanja vršena sa manjim brojem uzoraka dolazila su do raznih pa i protivrečnih rezultata o osobama sa nenormalnošću XYY. Po jednima agresija protiv ličnosti nije značajna osobina ovih ljudi, po drugima oni mogu biti agresivni. Neki od tih ljudi su u ranim godinama počeli sa prestupnom delatnošću. Neki u porodici nisu imali značajnijih istorija zločinačkih delatnosti ili duševnih oboljenja. Pacijenti sa ovo maberacijom otporniji su prema konvencionalnom korekcionom treningu i tretmanu. Sem korelacije ove hromozomske ano-

⁶⁴⁾ Jean Graven: Existe-t-il un »chromosome du crime«? I/Rev. int. de Criminol. str. 278—279.

et de Pol. technique, Genève No 4/1968 (277—296); Le probleme de l' »anomalie chromosomique XYY« II. 1/1969, (21—36).

⁶⁵⁾ Ovo navodi Fox, str. 59., citirajući: Sandberg, Koept, Ishihara & Hausschka: An XYY Human Male, 2 Lancet 488 (1961).

⁶⁶⁾ Fox: The XYY Offender, str. 62—64..

malije sa visinom, zapažene su i anomolije genitalnog trakta, čirevi na nogama, bubuljice, abnormalni nalazi EEG i ECG, povećan nivo hormona testosterona, duševna zaostalost, itd.⁶⁷⁾

Istraživanja ovih problema se nastavljaju, pa se istraživanjima u Velikoj Britaniji, SAD i Australiji, pridružuju istraživanja u SR Nemačkoj, na primer na Medicinskoj univerzitetskoj poliklinici u Tibilgenu⁶⁸⁾ i na genetičkom odeljenju Dečje poliklinike Univerziteta u Minhenu,⁶⁹⁾ a svakako i na drugim mestima u svetu. Pošto zbog teškoća u prikupljanju podataka nije moguće kompletirati pregled brojnih donedavno vršenih istraživanja i istraživanja koja su u toku, iznećemo samo nekoliko podataka iz tabele u kojima je Foks sredio rezultate znatnog broja istraživanja vršenih u raznim ustanovama.

Prema jednoj tabeli gde visina nije bila kriterijum za ispitivanje, među 506 odraslih zatvorenika nađeno je 2 sa XYY-hromozomima (0,39%), a među 230 duševno bolesnih krivičnih prestupnika 4 (1,73%). Među 664 maloletna prestupnika nađeno je 2 (0,30%), a među 920 duševno nenormalnih pacijenata 9 (0,97%). Kod 535 osoba neinstitucionalizovane populacije (slobodno izabranih i izabranih u klinikama za neplodnost) nije bilo ni jednog sa nenormalnošću XYY. Među 72 epileptičara bio je samo 1 (1,38%). Tako je među ukupno ispitanih 2927 lica bilo svega 18 sa XYY ili 0,61%.

Družiju sliku daje tabela pregledanih lica viših od 180 cm (nije kod svakog istraživanja uzimana sasvim ista minimalna visina za izbor). Među 496 odraslih zatvorenika 16 ih je bilo na XYY (3,22%), a među 105 duševno bolesnih krivičnih prestupnika 5 (4,76%). Među 63 maloletna prestupnika bilo je 5 (7,93), a među 966 duševno nenormalnih pacijenata 54 (5,59%). Kod 467 lica neinstitucionalizovane populacije (obična populacija, igrači košarke u koledžu, industrijska populacija, dobrovoljno prijavljeni) nije ni kod jednog nađen XYY. Tako je onda kod ovih 2097 pregledanih lica sa visokim stasom kod 80 utvrđena nenormalnost XYY tj. u 3,81% slučajeva (a videli smo da je kod onih gde visina nije služila za izbor procenat bio samo 0,61%).⁷⁰⁾

Dodajmo još da Pinatel u svome pomenutom napisu zaključuje da prema statistikama ima 70 puta više subjekata sa kariotipom XXYY a 50—60 puta više sa XYY kod delinkventne nego kod nedelinkventne populacije, ali da treba imati u vidu da poremećaji hromozoma postoji samo kod 1—2% muških delinkvenata.⁷¹⁾

9. Neki sudski raspravljeni i naučno istraživani slučajevi

Kriminolozi i pravnici zainteresovano su prikupljali iz štampe i drugih izvora podatke o sudski raspravljenim slučajevima nosilaca hromozomskih nenormalnosti i to naročito nenormalnosti XYY, žečeći

⁶⁷⁾ Fox: The XYY Offender, str. 62, 65, 69, 70.

⁶⁸⁾ Anne-Eva Brauneck: Zum Begriff der kriminalen Anlagen, str. 641 prim. 17 (Festschrift für K. Englisch, 636—643, Frankfurt 1969).

⁶⁹⁾ Jan-Diether Murken: Chromosomenbefunde bei sozial Auffälligen, str. 10 (Eine Dokumentation des Stern, Symposium, Hamburg Herbst 1969, 10).

⁷⁰⁾ Fox: The XYY Offender, str. 66—68.

⁷¹⁾ Pinatel: Biologie et responsabilité, str. 674.

posebno da saznaju kako su sudovi pristupali problemima odgovornosti ovih lica i značenja ove biološko-konstitucionalne osobine. Ipak je teško poverovati da je publikovanim pregledima obuhvaćena većina svih ovakvih sudske raspravljanja slučajeva, ali je verovatno da prikazi obuhvataju većinu značajnih sudske raspravljenih slučajeva te vrste.

Foks navodi kako je negde 1961. godine u predgrađu Melburna, Australija, neki Robert Peter Tait, koji je prethodno već bio osuđivan zbog nasilja nad jendom staricom, ubio drugu staricu i presvlačio se u njene haljine. Kod Taita su otkriveni XYY hromozomi. Ali tada se o tome kod sudova još nije raspravljalo.⁷²⁾

Graven se opširno bavi slučajem Daniela Igona, kada se pred pariskim sudom odbrana 1968. godine prvi put pozivala na genetičku anomaliju XYY. Igon je odgovarao zbog ubistva jedne postarije prostitutke i osuđen je na sedam godina robije. Inače Igon je u svojoj četvrtoj godini preboleo encefalitis, imao je poremećen hod radi čega su mu se kao »čopavku« u detinjstvu rugali braća, sestre i drugovi, u pubertetu je bio homoseksualno zloupotrebljen, nije se profesionalno formirao i od petnaeste godine je radio na farmama⁷³⁾ i menjao službe. Zbog epileptičnih tendencija tri puta je pokušavao samoubistvo.⁷⁴⁾ Sudski veštaci su u ovom slučaju osporili da taj ekstra hromozom Y čini ljudе »rođenim ubicama«, ali su smatrali da dovodi do »poremećaja u ponašanju i raspoloženju«.⁷⁵⁾

Najpoznatiji zločin gde je kod izvršioca otkrivena nenormalnost hromozoma bilo je ubistvo osam bolničarki u Čikagu, koje je noću 13/14. jula 1966. izvršio Ričard Franklin Spek, a o čemu je svojevrećeno pisala i jugoslovenska štampa. Spek je bio preko 180 cm. visok, polu-pismen,⁷⁶⁾ pun bubuljica i ranije je već vršio nasilja prema ženama. On je izazvao interes genetičara koji su 1967. (posle suđenja i osude) izvršili analizu njegovih hromozoma i našli XYY sastav, ali je to bilo bez uticaja i osuda je ostala na snazi.⁷⁷⁾

Prema rospoloživim podacima XYY-defekt utvrđen je krajem 1968. kod dvadesetogodišnjeg Lorensa Edvarda (Lawrence Edward Hannell) u Melburnu, Australija, koji je ubio svoju stariju gazdaricu, ali je oglašen neuračunljivim po drugom osnovu, a ne zbog defekta hromozoma. U Bilefeldu (SR Nemačka) dvadesetogodišnji poljski radnik Ernest Diter Bek (Ernest Dieter Beck) ubio je tri žene, ali odbrana o XYY hromozomima nije prihvaćena i on je takođe krajem 1968. osuđen na doživotnu robiju. U aprilu 1969. sud u Njujorku nije prihvatio odbranu na bazi XYY-hromozoma dvadesetogodišnjeg Sin Farlija (Sean Farley) i on je osuđen zbog ubistva jedne žene koju je prethodno silovao u jednoj aveniji blizu njene kuće.⁷⁸⁾

Istraživanja nenormalnosti hromozoma kod izvršilaca krivičnih dela, mada još nisu dovoljna za konačne zaključke, postaju sve češća

⁷²⁾ Fox: The XYY Offender, str. 59.

⁷³⁾ Uključujući farmu Žana Gabena (Mergen, str. 9).

⁷⁴⁾ Graven: Existe-t-il un »chromosome du crime«?, str. 285.

⁷⁵⁾ Fox: The XYY Offender, str. 60.

⁷⁶⁾ IQ oko 85.

⁷⁷⁾ Fox: The XYY Offender, str. 60.

⁷⁸⁾ Fox: The XYY Offender, str. 60.

i brojnija, tako da je nemoguće imati potpun pregled i uz to još upoznati i pojedinačne slučajeve. Mi čemo se zato ovde osvrnuti samo još na nekoliko slučajeva ispitivanih 1967. do 1969. u genetičkom odeljenju Dečje poliklinike Univerziteta u Minhenu o kojima je na jednom simpozijumu u jesen 1969. u Hamburgu referisao J. D. Murken, iako kod ovih slučajeva ili sudovi nisu raspravljali o ovoj konstitucionalnoj nenormalnosti ili nisu izložena stanovišta koja su sudovi zauzeli.

Pojedinačno je prikazano pet slučajeva sa prekobrojnim Y-hromozomom (formula: 47, XYY). Kod prvog se pominje sledeće: vanbračno je dete, porodični i školski uslovi nesređeni, menja poslove, sa 16 godina upućen u vaspitni dom, pada u oči zbog sklonosti za skitničenjem, visok 1,91 m., snažne građe, crte lica grube, genitilije dobro razvijene, neupadljiv, IQ=85, spoljnom uzrdžljivošću pokriva unutrašnju labilnost sa površnim osećanjima i dečje primitivnim težnjama, »beži od samog sebe«. Kod drugog: normalan brak roditelja, radi razne poslove, sa 22 godine pod uticajem alkohola vrši pokušaj silovanja, posle 4 nedelje vrši provalnu krađu u parohijskom domu, posle dve nedelje noću napada jednu pedesetogodišnju ženu i, najzad, ucenjuje jednu ženu i biva uhvaćen; tu se žali na svoje nagone ali ga nijedna neće, deluje snažno, neproduhovljeno, ima nečisto i bubuljičavo lice, u kaznenoj ustanovi se ponaša dobro i mirno. Kod trećeg: porodica, škola, pa zanat, ali tada vrši više krivičnih dela kao: uvrede, tešku telesnu povredu, tešku krađu u povratu, provalnu krađu; učitiv, šeretski tip, lakomislen, podložan uticajima, poslednja mu je krađa ženskih gaćica iz jedne baštne i provala u jedan automobil radi traženja ženskog veša, a ima sklonost da »manipuliše« sa upotrebljavanim ženskim donjim vešom. Kod četvrtog: izbegli sin sveštenika iz Rige, Letonija, slabo govori nemački, mirne čudi, razveden, normalno inteligenstan, fatalista, cinik, trinaest osuda zbog imovinskih krivičnih dela prevare, pronevere i sl.). Kod petog: kad je bio dve godine roditelji se razveli, otac iščezao, a majka ga zapustila te joj oduzeto pravo na staranje i on bio kod dede i babe, ali teškoće se javljaju već u osnovnoj školi, radi potom kao pomoćni radnik, sa 18 godina vrši silovanje a pravda se kako kad više popije oseća potrebu za polnim odnosom sa nekom devojkom ali ne nalazi ni jednu.

Povodom izloženih i drugih ispitivanih XYY slučajeva Murken zaključuje da se za ove slučajeve kod kliničkih i psiholoških ispitivanja ne pojavljuje nikakav poseban nalaz, što je u suprotnosti sa nekim drugim istraživanjima. Međutim, kod nekih slučajeva postojalo je izuzetno teško detinjstvo, neki nisu ni poznavali oca, nekima su bračni razvedeni. Napominje da je poslednji ovde prikazani XYY-pacijent odrastao u seoskom domaćinstvu u patrijarhalnim odnosima, te je opšte uzev delovao psihološki i socijalno neupadljivo. Murken se suptrostavlja mišljenju da je prekobrojni Y-hromozom specifičan za povećanu agresivnost i kriminalitet. Pre bi mogao da ima uticaja poremećeni psihofizički razvoj, a naročito poremećen seksualni razvoj, našta je uticala i aberacija hromozoma. Navedeni autor poziva se i na nalaze svoje istraživačke grupe kod pacijenata sa viškom X hromozoma (formula: 47, XXY), pa kaže da je odnos njihovih ispitanika kako sa suvišnim Y tako i sa suvišnim X hromozomom odgovarao

procenjenom odnosu ovih aberacija hromozoma kod normalne populacije. On zaključuje da je, ukoliko su ovi hromozomi prekobrojni i škodljivi, prekobrojni X škodljiv koliko i prekobrojni Y.⁷⁹⁾ Ovo je jedno stanovište suprotno istraživanjima o kojima smo dali statističke podatke, ali treba imati u vidu i da je stvoreno na osnovu manjeg broja proučavanih uzoraka. Ono pokazuje da stvarni kriminološki značaj poligonozomije izgleda za sada, dok su brojna istraživanja još u toku, nije moguće definitivno i precizno odrediti. Ipak je kriminologija već i sada u mogućnosti da barem približno odredi značaj ove bio-konstitucionalne nenormalnosti i da donekle razreši kriminološke i kriminalno psihološke probleme koji su u vezi sa ovakvom pojmom.

10. Zaključene napomene

U kriminološkoj nauci prihvaćeno je da biološki faktori mogu imati etiološki značaj. Tako, pored mnogih drugih autora, i naš istaknuti kriminolog Milutinović ističe neosporno značajnu ulogu biološke osnove psihologije delinkventa i ukazuje na povezanost psiholoških osobina sa nervnim i endokrinim sistemom i telesnom konstitucijom. On napominje da urođene dispozicije igraju veliku ulogu i životu i služe kao prirodna osnova na kojoj se mogu razviti u adekvatnim društvenim ulovima razne ofobine ličnosti.⁸⁰⁾ Psihopatološki faktori takođe mogu u nekim slučajevima da utiču na nastanak kriminaliteta.

Ekstremno shvatanje Lombroza da postoji »rođeni zločinac« i da neke znake čovekove telesne građe ovoga čine specijalnom atavističkom vrstom čoveka u nauci je uglavnom odbačeno. Ipak je vidimo izvestan broj autora, proučavajući telesnu konstituciju kriminalaca, porodice kriminalaca, blizance od kojih je jedan imao kriminalno ponašanje, kao i hromozomske nenormalnosti, dolazio do zaključaka da se kriminalno ponašanje izvesnih lica treba da objasni genetičkom osnovom. Sumnja da se nasleđuju i izvesne duševne bolesti, koje su mogле uticati na kriminalno ponašanje, potkrepljivala je neke psihopatološke teorije. Takođe su i pojedina istraživanja nagona, refleksa, podsvesti i drugog, poduprla mišljenja o značaju biološke osnove za kriminalno ponašanje.⁸¹⁾ Ipak se ni sada, kada se nekim istraživačima (Telfer i dr.) učinilo da ispitivanja hromozoma podupiru concepcije o biološkoj predodređenosti pojedinih lica za zločine, ni za koga unapred od strane naučnika ne govori da je on rođeni predodređeni zločinac.

Zaključci o kriminalnosti pojedinih lica izvedeni jednostrano iz njihovih bioloških osobina često su nepotpuni i većinom pogrešni, iako mogu biti izvedeni iz tačnih bioloških činjenica. A. E. Brauneck veli da je tačno da istraživanja pokazuju da su jednojajni blizanci u 2/3 slučajeva oboje kriminalni, a dvojajni samo u 1/3 slučajeva, kao i da ima sličnih rezultata o homoseksualnim tendencijama kod jednojajnih i dvo-

⁷⁹⁾ Murken: Chromosomenbefunde bei sozial Auffälligen, str. 11—13.

⁸⁰⁾ Milutinović: Kriminologija, str. 360.

⁸¹⁾ Mergen: Der gaborene Verbrecher, str. 7, 8.

iajnih blizanaca.⁸²⁾ Ali ako se istražuju blizanci oba pola, tada će jednojajni već zato pokazati bitno veću saglasnost ponašnja jer će dvojajni u približno polovini slučajeva biti različitih polova, a jednojajni nikad. Tako će se kao bitan konstitucionalni faktor pojaviti odavno poznata pripadnost muškome polu. Dalje se kod istraživanja blizanaca obično ne pravi razlika između tipova telesne građe, koji je uvek isti kod jednojajnih blizanaca, a dosta različit kod dvojajnih. Postoje i razlike u nagonima i aktivnosti, gde oni aktivniji lakše zapadaju u kriminalitet nego pasivniji, ali u toj svojoj aktivnosti često nose i više pozitivnog nego pasivni ljudi. Ne može se pripadnost muškome polu, tip telesne građe, ili neutralan a inače i pozitivan nagon, smatrati za biološki kriogeni faktor. Homoseksualitet takođe ima i svoje socijalne i porodične aspekte.

Hromozomske anomalije XXY i XYY, na koje se nailazi samo kod muške populacije, idu bporedo sa još nekim pojavama, kao što je manja intelektualna obdarenost, a naročito nespremnost za kontakte uz potrebu za kontaktima, infantilna egocentričnost, nesamostalnost, nesigurnost i povodljivost. Ali čak i ako se prihvati da je tačno da statistika pokazuje povećanu vezu ljudi sa nenormalnim hromozomima, ili određenom građom tela ili endokrinih poremećajima, sa kriminalitetom, nemoguće je takve karakteristike smatrati za »kriminalnu« ili makar samo »asocijalnu« biološku osnovu. Krivična dela koja su ova lica vršila raznorodna su. Navedene psihičke osobine ovih lica takve su da društvo treba da pomogne tim ljudima da se normalno psihički odreaguju, jer oni zbog svojih nagonskih snaga ne mogu ni potpuno da miruju. Brauneck dodaje da je i sam pojam kriminaliteta isuviše složen da bi se nekome mogla pripisati »kriminalna supstanca« ili »kriminalna biološka osnova«, te je ovakav pojam teoretski pogrešan i praktično nečovečan.⁸³⁾

Glavne uzroke kriminaliteta, sem u nekim izuzetnim patološkim slučajevima, treba tražiti na strani društva. Time se ne negira postojanje biološke osnove izvesnih čovekovih postupaka, uključujući i kriminalne postupke (na primer u oblasti seksualne delinkvencije). Ni otkrića o vezi kriminaliteta sa aberacijama hromozoma za sada nisu dovela do revizije važnijih kriminoloških koncepcija, a najmanje su »vaskrsla« Lombrozovu koncepciju rođenog zločinca. Ipak čovek nije ni »marioneta društva«, niti se može »svesti na jedan hromozom«.⁸⁴⁾ Razne biološke karakteristike koje pominju pristalice biološkoga pravca pretstavljaju samo izolovane faktore u jednoj bio-psihosocijalnoj celini, pa pri tome još nisu ni dovoljno proučene. Kod ljudi sa napred pominjanim biološkim karakteristikama mogu postojati predispozicije ali ne i predeterminacije ka kriminalitetu, ali se ni te predispozicije ne mogu pripisati samo jednom izolovanom posmatranom faktoru.

⁸²⁾ Brauneck citira: F. Kallmann: Comparative twin study on the genetic aspects of male homosexuality (J. Nerv. Ment. Dis. 115 (1952) 283—298).

⁸³⁾ Brauneck: Zum Begriff der kriminallen Anlagen, str. 636—643.

⁸⁴⁾ Robert Van Durme: Avatars du syndrome XYY — l'agressivité génétique est-elle un mythe?, str. 23 (Rev. Dr. pen. et Crim. 1/1974; 3—24).

⁸⁵⁾ Graven u dva citirana članka iz 1968/1969.

Novija istraživanja u oblasti kriminalne biologije dala su potsticaj i proučavanju psiholoških i socijalnih faktora kod ovakvih bioloških karakterističnih osoba, što je bilo neophodno već i zato što mnogi ovako biološki »nenormalni« ne čine krivična dela.

Podsticaj kriminološkim istraživanjima i studijama koji je uz ostala dostignuća kriminalne biologije, dalo otkriće navedenih hromozomskih aberacija osetio se i u oblasti drugih krivičnih nauka i sudske prakse. Videli smo da se do sada u više slučajeva pred sudove postavilo pitanje krivičnopravnog značaja ove biološke nenormalnosti. Žan Graven raspravljao je u dva obimna članka o problemu krivične odgovornosti lica sa anomalijama hromozoma, kao i o sankcijama koje bi trebalo primenjivati, a o tome je kraće raspravljalo još nekoliko drugih pisaca.⁸⁵⁾ Većinom se u literaturi smatra da bi za ovakva lica dolazio u obzir krivičnopravni institut smanjene uračunljivosti. Međutim, mesto bioloških faktora u sklopu raznih kauzalnih uticaja ne može se ni jednostavno kriminološki odrediti niti se može jednostavno privičnopravno kvalifikovati. Značaj bioloških i psihopatoloških faktora biće različit u raznim slučajevima i većinom će biti manji nego značaj drugih uticaja koji dovode do kriminaliteta.

LES THÉORIES PSYCHOPATHOLOGIQUES ET BIOLOGIQUES DANS LA CRIMINOLOGIE LA PLUS RÉCENTE

R é s u m é

Contrairement à la conception que le criminel est un homme normal, semblable aux autres hommes, les théories psychopathologiques expliquent la naissance de la criminalité par l'anomalie psychique, tandis que les théories biologiques cherchent la connexité entre la criminalité et les caractéristiques biologiques particulières.

L'existence de la connexité de certaines anomalies mentales avec la criminalité a eu pour conséquence avec d'autres causes la création des théories dites psychopathologiques dans la criminologie. Au cours du dix-neuvième siècle certains médecins ont essayé de formuler les théories selon lesquelles le crime se déclenche à la suite de l'anomalie mentale. Cependant, même les conceptions contemporaines sur l'enchevêtrement des causes bio-psycho-sociales de la criminalité renferment parfois des explications psychopathologiques. La psychiatrie la plus récente prend de plus en plus en considération l'influence des facteurs sociaux sur le développement des maladies mentales, de sorte que ses explications de la criminalité des personnes mentalement déséquilibrées se rapprochent des autres conceptions criminologiques.

Les théories psychopathologiques donnent généralement des explications surannées et inacceptables de la naissance de la criminalité. Mais dans certains cas le déséquilibre de l'état psychique a comme conséquence en réalité la criminalité, de sorte que de tels cas individuels doivent être étudiés en relation avec la manière de réagir des personnes ayant des déviations mentales, en tenant compte des influences sociales importantes et des autres influences.

Pour les adeptes de l'orientation criminelle biologique est caractéristique la mise en relief des penchants annés au comportement criminel et la conception sur l'hérédité des dispositions criminelles, et en tant que théories biologiques spéciales apparaissent la théorie endocrinologique et la théorie raciale. Les facteurs biologiques principaux ou les conditions biologiques dont dépend

le développement de la personne sont le système endocrinien et la constitution corporelle. La neuroréflexologie se trouve surtout comprise dans le behaviorisme qui s'est exprimé de manière assez importante dans la psychologie criminelle. Néanmoins les conceptions criminelles biologiques sont caractérisées davantage par le fait qu'elles s'efforcent à découvrir la connexité du comportement criminel avec la constitution corporelle, le fonctionnement du système endocrinien et les qualités génétiques.

Les études sur la connexité de la constitution corporelle avec la criminalité ont été effectuées par plusieurs criminologues, en y insérant les résultats obtenus dans leurs systèmes criminologiques. Surout la typologie formulée par Kretschmer est bien connue, qui a essayé plus tard d'établir la connexité de ses types constitutionnels avec la criminalité. De même les travaux de Chel'donov sont connus, dont les Glück ont tiré parti dans leurs recherches, et il y avait aussi d'autres typologies.

Il y a un certain lien entre l'action des glandes endocrines et la vie psychique de l'homme, en conséquence certains savants ont essayé de découvrir les liens entre les troubles glandulaires et le comportement criminel. Cependant, l'action et les effets du système endocrinien ne sont pas encore suffisamment élucidés. Quand même on peut supposer qu'un tel lien existe dans certains cas de comportement criminel, mais il est évident que ce lien ne peut pas être direct.

Les recherches des familles criminelles n'ont pas réussi à prouver que la criminalité est héréditaire. Même les recherches des jumeaux criminels n'ont pas prouvé ce fait. Elles ont seulement confirmé que tant l'héritage et le milieu exercent une certaine influence sur le comportement de l'homme.

La biologie criminelle a reçu ces temps derniers une nouvelle impulsion en rapport de l'anomalie des chromosomes de l'homme avec son comportement criminel et asocial. L'intérêt des criminologues a été surtout suscité par le nombre excédentaire du chromosome de sexe masculin Y, en conséquence l'anomalie XYY a fait l'objet de plusieurs recherches. Cependant ces recherches ont signalé seulement un des facteurs dans l'ensemble bio-psychosocial que constitue la personne humaine et n'ont fait que confirmer la thèse qu'il n'y pas de criminels nés.

L'importance des facteurs biologiques n'est pas niée dans la criminologie. Les recherches plus récentes dans le domaine de la biologie criminelle ont donné l'impulsion à cette discipline criminologique, ainsi qu'à l'étude des facteurs psychologiques et sociaux chez les personnes biologiquement caractéristiques. Mais néanmoins l'importance des facteurs sociaux et des autres facteurs dans l'ensemble est plus grande que l'importance des caractéristiques et des influences biologiques. On peut dire la même chose pour les caractéristiques et les influences psychopathologiques.

